

РЕЗУЛТАТИ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕ НА ГЛАГОЛНА СЕМАНТИКА ПРИ ДЕЦА ЧРЕЗ ЕЗИКОВИ ЗАДАЧИ, ПРОВЕДЕНИ ОНЛАЙН

Д-р Валентина Стефанова,
д-р Мария Тодорова,

доц. д-р Цветана Димитрова

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“
при Българската академия на науките

Резюме. Статията представя резултатите от изследване на основния речников запас при ученици в начален и прогимназиален етап на обучение в две възрастови групи: 7 – 10 г. и 11 – 14 г. Наблюдението върху усвояването на основна глаголна лексика в български при деца, планирано в предходния етап на работата, е проведено върху резултатите от онлайн езикови задачи, изпълнени на два етапа през 2022 и 2023 г. Към статията под формата на приложение са представени процентни резултати от избора на конкретни глаголи при провеждането на експеримента. Направени са анализ и обобщения върху изпълнението на типовете задачи с оглед на проучване на степента на разбиране значението на избрани групи глаголи и уменията на учениците за съчетаемост на глаголите с групи аргументи.

Ключови думи: български език; начален етап на обучение; прогимназиален етап на обучение; глаголи; основна лексика; семантика; лексикология; граматика

1. Определяне на глаголните синонимни множества, които са част от основния речников запас

Обособяването на подмножество на глаголите, усвоени от децата в началния и прогимназиалния етап на обучение, е част от работата по определянето на това кои лексикални единици от Българския уърднет (Булнет) (Коева 2010) са част от основната лексика на българския език.

За целта въз основа на различни критерии бяха избрани глаголни синонимни множества, за които предполагаме, че принадлежат към активния речников състав и представят основните функционални стилове на съвременния български книжовен език (Todorova et al. 2021).

В центъра на изследването са глаголи, които се употребяват свободно и спонтанно във всекидневната езикова практика, във всички сфери на живота,

в различни стилове, както в устната, така и в писмената реч. Важна особеност на тази лексика е, че тя отразява най-съществените реалии за дадено общество: понятия, свързани с природата, бита, духовната и материалната култура, с чувства, състояния и действия (Boyadzhiev 2002, p. 243). Към основния речников фонд принадлежат глаголи за основни дейности и състояния като: *ям, пия, спя, лежа, седя* и др. (Georgiev, Duridanov 1959, p. 151). Това са лексикални единици, които: а) се срещат най-често в текстове от различни жанрове; б) реферират към обекти и ситуации, които са основни за живота и дейността на хората като носители на (и използващи) езика; в) използват се за предаване на значението на другите лексикални единици в речника или глаголи, които са със стар етимологичен произход (Fuchedzhieva 2020). При определянето на основната лексика обикновено се следват два основни критерия: количественият (честота на срещането в текстове от различни жанрове) и качественият (или семантичният – отнасяне към определени тематични области) (Swadesh 2006).

2. Подбор на глаголите, характерни за деца в началния етап на обучение

В предходна статия предложихме подход за проследяване на знанията и уменията за употреба на глаголи от основната лексика при ученици в начален и прогимназиален етап на обучение чрез изпълнение на езикови задачи¹, в които се използва предварително дефинирано подмножество от глаголи, за които се предполага, че са познати на учениците в двата етапа на обучение.

Изборът на целеви глаголи, въз основа на които да се съставят езиковите задачи, се основава на предварително формулирана съвкупност от количествени и качествени критерии, които показват принадлежността на думите към т.нар. *основна лексика в българския език*. Целевите глаголи са ексцерпирани от база от данни² с глаголни лексикални единици от Българския уърднет, на които е приписана информация: а) за принадлежност на синонимните множества към т.нар. основни понятия (Base Concepts, BCS); б) за близостта на синонимното множество до корена на лексикално-семантичното дърво с оглед на йерархичната подструктура в Булнет, в която е включено съответното синонимно множество; в) за честотата на срещане на целевите глаголи в Българския национален корпус (Koeva et al. 2012) (над 10 срещания на 1 млн. думи) в текстове от различни области и жанрове; г) за принадлежност към множеството от глаголи в малък корпус, включващ текстовете от 41 учебника за възрастта 7 – 10 години от периода след 2000 г. по няколко учебни предмета – български език, околна среда, роден край, изобразително изкуство, музика, техника; д) за принадлежност на глаголите към списък от значения с оценка за възрастта на овладяването им според изследването „Тестово оценени норми на възрастта на овладява-

не за 44 000 значения в английския език“ (т. нар. AoA (Age of Acquisition) (Brysbaert, Biemiller 2017).

За целите на изследването бяха изготвени 5 типови задачи, които бяха проведени под формата на игра в онлайн среда в 4 варианта³ (Todorova et al. 2021). Задачите са насочени към проучване на базови компетентности за разпознаването на избрани глаголни значения и умения за съчетаемостта им с конкретни групи аргументи, за да се стигне до обобщения за семантичната структура на глаголи от основната лексика, овладяна от деца от определена възрастова група.

Целта на формулираните задачи е както проверка на това дали глаголите от извлеченото множество принадлежат към основния понятиен апарат, така и наблюдения върху езиковите познания, опит и интуиция за употребата на тези глаголи при респондентите (от съответната училищна възраст). Познаването на избраните глаголни значения и уменията за съчетаемостта им с конкретни групи аргументи ни позволяват да направим някои обобщения за семантичната структура на глаголите.

Целевата възрастова група – деца в ранна училищна възраст, начален етап на обучение: I – IV клас, във възрастовия диапазон 7 – 11 г., е сравнително рядко изследвана от психолингвистите, включително от изследователите, които се занимават с усвояването на българския език (Todorova 2005, p. 126 – 127), чието внимание много по-често е насочено към децата от по-ранна или от предучилищна възраст (Andonova 2021).

При подбора на глаголите в различните задачи се използват и глаголи, които не са част от множеството на общоупотребимите глаголи, като процентното съотношение е приблизително 70% към 30% в полза на глаголите, за които се приема, че са част от основния речников запас. Целта е да се провери дали децата имат по-широк речников запас, или по-скоро се придържат към група от разпознаваема основна лексика.

Подборът на глаголите стимули е извършен в рамките на конкретни тематични области, свързани с универсални човешки потребности и основни човешки дейности – хранене, движение на тялото, здраве и начин на живот; всекидневни битови дейности, свързани с дома, дневния режим и с отношенията в семейството; личните интереси – свободно време, любими занимания; познаване на заобикалящия ни свят (време, сезони, климат), растения и животни. Избраните тематични области са използвани като контекст на ситуациите, чрез които се проверяват знанията на респондентите за глаголите. В изследваното множество от 188 целеви глагола са включени и глаголи, свързани с формирането на абстрактен понятиен апарат – това са глаголите, свързани с възприятия, мислене, общуване. Обхванати са семантични групи, формулирани в рамките на класификацията на глаголите от основната лексика в езика от Б. Деревянка (Derewianka 2011): глаголи за

движение, свързани с физическа активност; глаголи за речева дейност; глаголи за възприятие; глаголи за съществуване; глаголи, представящи различни ситуации от заобикалящия ни свят; глаголи, представящи вътрешния свят на човека, мисловни глаголи; емотивни глаголи.

Като допълнителен стимул за целите на асоциативното свързване са избрани картинни изображения (картинни стимули) от различни бази от данни – ясни и разпознаваеми обекти, които биха могли да се асоциират с действията и състоянията, представени от глаголите, т.е. представляват участници в ситуация, която може да бъде описана от глаголите (напр. вършител на действието, засегнат от действието, инструмент, с помощта на който се извършва действието). Изображенията са избрани от следните бази от данни: база със 750 графични изображения, които са използвани в рамките на проект за определяне на „норми“ на наименования за шест европейски езика (Duñabeitia et al. 2018); pixabay⁴ (снимки със свободен достъп, които са ‘Свободни за комерсиална употреба; Не се изисква признание за авторство’ (‘Free for commercial use; No attribution required’)).

3. Цели на типовете задачи

Първият тип задачи цели да се изследва доколко респондентите от различни възрастови групи разпознават конкретни основни значения на глаголи, като се проследи (по количествени показатели) кой е избраният глагол в група от четири глагола, които могат да бъдат асоциативно свързани с изображение, представящо определено действие или състояние. Поне един от четирите глагола реферира към основното значение, без допълнително кодиране на начина на протичане на глаголното действие (например чрез представка: *чувам – подочувам*).

Вторият тип асоциативни задачи са насочени към проверка на богатството на речниковия запас на респондентите и включват избор между десет глагола от различни синонимни множества, като участниците могат да изберат до пет глагола, като три от глаголите са напълно неподходящи, а останалите са подходящи в една или друга степен.

Третият тип задачи цели да провери разпознаването на глаголи, принадлежащи към обща тематична област, според абстрактно описание, поднесено в достъпен вид. Тематичната област е свързана със семантичните класове в лексикално-семантичната мрежа Булнет.

Четвъртият тип задачи изследват нивото на усвояване на глаголите в контекст с оглед на употребата на задължителните им обкръжения (семантични аргументи) чрез употребата им в изречения, които са обвързани с изображения, представящи тези семантични аргументи.

Петият тип задачи са насочени към степента на познаване употребите на глаголите в свързана реч в определен контекст и с оглед на комплекс от семантични ограничения.

Задачите са програмирани за онлайн достъп чрез плъгин – приставка към платформата Уърдпрес⁵. Приставката е подобрена допълнително със специфична функционалност за целите на някои задачи – избраните глаголи да се приплъзват към определени места в изречение или в текст. Отговорите се визуализират, след като участникът премине през всички задачи.

4. Резултати от провеждането на експеримента⁶

В периода 22.03.2022 – 01.06.2023 г. четирите варианта на задачите под формата на онлайн игра са попълнени от общо 555 респонденти, като 365 от тях отговарят на изследваната възрастова група от 7 до 14 г., а 239 от тях са попълнили всички задачи. Общото процентно съотношение между момчета и момичета е 43,10% срещу 56,90%.

Получените резултати отговарят на хипотезата, че разглежданите глаголи принадлежат към основната лексика за учениците от изследваната възрастова група. Нивото на овладяване на различните групи глаголи по отношение на тяхното значение надвишава 60%⁷ при почти всички получени отговори при асоциативните задачи. Подобни са и резултатите по отношение на уместността на употреба за различните класове глаголи, а с висок процент на успеваемост се откроява контекстуалната задача с картинни и глаголни стимули. Повече колебания се наблюдават в избора на съчетаемост при свързан текст с някои абстрактни глаголи, където се забелязва несъобразяване с граматичните изисквания при свързването на думите, както и с цялостната семантика на изреченията и текста. В много случаи са допуснати смислови грешки и са оставени непопълнени фрази и цели изречения.

4.1. Изпълнение на целите по типове задачи

Целта при *първия тип* задачи е да се проследят знанията на участниците за значенията на глаголите, като се отчете количествено кои глаголи се асоциират с изображението. Заложени са глаголи с голяма честота в Българския национален корпус (БНК) и в учебниците за I – IV клас, които се очаква да бъдат избрани от максимално голям брой респонденти. Резултатите показват, че участниците асоциират действието, представено на изображението, с целевите глаголи.

Например в една от задачите целевият глагол *чувам*, с обща честота на срещане 664,71 на 1 млн. думи, която се среща с честотност 304,87 на 1 млн. думи в БНК, е избран от 73,80% от участниците между 7 – 10 г. и от 79,30% от тези между 11 – 14 г. За сравнение, синонимният глагол *слушам* е бил избран съответно от 19,00% и 17,20%⁸ от участниците, а останалите глаголи – *подслушвам* и *подочувам*, целенасочено подбрани по признака префигираност (т.е. образувани са с представки, които описват начин на протичане на действието), са избрани съответно от 4,80% / 3,40% и 2,40% / 0% процента от участниците.

Същото се наблюдава при глаголите *прегръщам* и *светя* с честотност съответно 33,88 (от 63,39 на 1 млн. думи) и 22,29 (от 58,02 на 1 млн. думи) и избор на участниците в проценти – съответно 82,90% и 86,80% и 73,20% и 69%. От над 60% от респондентите (в двете възрастови групи) са избрали глаголите *копая* и *седна*; колебания в избора се наблюдават при глаголите *налях* и *сипах* с близо 50% срещу *сложих* и *наточих*, избрани с 6 – 7% от респондентите; *подстриже* – с близо 50% срещу *оформи*, *подреже*, *избръсне* – между 10 и 20%. Най-силно колебание е регистрирано при глаголите *чака*, *изчаква*, *дебне*, *очаква* с процентен резултат за всеки глагол и за двете възрастови групи между 15% и 40%.

Като цяло, хипотезата, че участниците разбират значението на изброените глаголи, се потвърждава и от факта, че глаголите са асоциирани с правилното изображение. Потвърждава се принадлежността на глаголите, избрани от голям процент от участниците, към ядрото на основната лексика, докато резултатите при глаголите с нисък процент на избор, предварително подбрани по признака префиксация, насочват към извода, че те са част от периферията на речниковото множество в български.

Подобни са резултатите и при *втория тип* задачи, в които целевите глаголи са пет при избор от десет възможности, а хипотезата, че респондентите могат да свържат значението на повече глаголи с подходящата ситуация и да го отнесат към даден тип действие според зададената с илюстрацията ситуация, също се потвърждава.

В седем от десетте картинни стимулът⁹ в дадените изречения на този тип задачи е заложен субектен аргумент, като три от тях са одушевени (*учителят*, *заекът*, *човекът*), а останалите четири са неодушевени (*самолетът*, *цветето*, *влакът*, *корабът*). В останалите три изречения са използвани два инструмента (*с метлата*, *с ножицата*), като обекти за извършване на определени действия, и обстоятелствено пояснение за време (*сутрин*), като при него обектите на картинния стимул (*чайник*, *чаша* и *кроасан*) определят действието на целевите глаголи.

При възрастовата група от 7 – 10 г. най-висок процентен резултат са получили комбинациите „корабът плава“ – 22,70%, „човекът пее / свири“ – 22,50% и за двата глагола, „цветето цъфти“ – 21,40%, „ще измета с метлата“ – 21,10%, „сутрин закусвам“ – 20,90%, „с ножицата изрязвам“ – 20,90%, „самолетът лети“ – 20,60%, „заекът подскача“ – 20,35%, „влакът пристига“ – 20,10%. Може да се направи извод, че по-малките участници са направили по-буквален (същински) избор, породен от семантичен, вътрешно присъщ аргумент на избрания глагол, като при „човекът пее / свири“ и „сутрин закусвам“ стимулът е изразен визуално чрез китара и микрофон в първия случай и чайник, чаша и кроасан във втория.

При възрастовата група от 11 – 14 г. висок процент са получили глаголни-те комбинации: „заекът бяга“ – 22,40%, „сутрин закусвам“ – 21,90%, „две-

тето *цъфти* / *мирише*“ – по 21,80%, „самолетът *лети* / *излита*“ – по 21%, „човекът *пее* / *свири*“ – по 20,90%, „учителят *преподава*“ – 20,60%, „влакът *пристига* / *наближава*“ – по 20,40%, „*ще чистя* с метлата“ – 20,40%, „корабът *плава*“ – 20,30%.

Както се вижда, по-големите участници са направили поне по два избора от група глаголи. Интересни тук са комбинациите „учителят *преподава*“, която точно предава извършваната по принцип дейност от учителя, но няма общо с дадения картинен стимул, както и комбинацията „*ще чистя* с метлата“, при която е пренебрегнато значението на глагола, чийто инструмент за извършване на действието е метлата.

Заложените в хипотезата за принадлежност към основната лексика глаголи са получили висок процент на избор от респондентите. Това потвърждава, че целевите глаголи са част от основната лексика на децата от тази възрастова група.

С *третия тип* задачи се цели наблюдаване на знанието на глаголи от подгрупи от определени семантични примитиви, които следват класификацията от Булнет (Miller et al. 1990). Проверяват се глаголи, свързани с тематичните области време, човешко тяло и хранене, представени в Булнет чрез семантичните примитиви: [verb.weather] глаголи за описание на или действие по отношение на (метеорологично) време; [verb.body] глаголи за физическо състояние или действие по отношение на тялото; [verb.consumption] глаголи за консумация.

Установява се, че над 80% от участниците (за двете възрастови групи) разпознават глаголите за състояние на времето (*вали* – 22,40% / 22,30%; *духа* – 22,40% / 21,90%; *гърми* – 21,80% / 21,90; *грее* – 19,70% / 20,50%, срещу 0% и 2% за останалите глаголи *скача*, *спи*, *сънува*, *реши* и *носи*), както и глаголите, свързани с хранене и пиене (*пия* 20,20% / 20,70%; *хапвам*, *дъвча*, *гълтам* и *гриза* с еднакъв резултат за първата възрастова група 19,20%, а за втората съответно 20,70%, 21,10%, 19,10% и 17,10%). Забелязва се, че глаголят *ръси* в значение ‘за дъжд, сняг и под. – падам, валя обилно и непрекъснато’ не е категорично разпознат като глагол, свързан с времето, като процентният резултат при него е 11,60% / 8,70%.

Колебания в избора се наблюдават при глаголите, които се отнасят за действия, свързани с тялото на човека, като процентното разпределение е между 10% и 20% за целевите глаголи *контузвам*, *отслабвам*, *дишам*, *поруменявам*, *лекувам* и между 5% и 15% за останалите зададени глаголи: *поръсвам*, *хапвам*, *разбирам*, *чертая* и *закопчавам*. В тези случаи се забелязва, че интерпретацията на значението на глаголите е твърде разнородна. Целевите глаголи насочват към физическо измерение на човешкото тяло и неговото състояние, докато останалите глаголи са свързани с човека като субект, който може да извършва някакво действие: да поръсва нещо върху предмет, да хапва някаква

храна, да разбира нещо със съзнанието си, да чертае с ръката си или да закопчава дреха върху тялото си. Изводът тук е, че всички човешки дейности се свързват с тялото на човек.

В **четвъртия тип** задачи са заложили целеви глаголи, за които се предполага, че са усвоени в началния етап на обучение, тъй като са свързани с рутинни дейности от ежедневието, и с голяма степен на достоверност се приема, че са част от основния речников запас не само на децата, но и на възрастните носители на езика. В тази задача участниците трябва да поставят глаголите (глаголните форми) *ям, изцеждам, сварих, режа, препека, намазва, ще поръся, ще настържда, ще наля и ще изпия* на подходящите места, като се съобразят с контекста и дадена картинка за всяко от десетте изречения. Резултатите показват, че над 90% от участниците и в двете възрастови групи разпознават значението на глаголите и техните аргументи и могат да ги употребяват в контекст. Трябва да се отбележи фактът, че високият процент най-вероятно е следствие от наличието и на трите стимула (глаголен, картинен и контекстуален) в една задача. Единични размествания се наблюдават между глаголите *ям* и *ще изпия* в изреченията „Сутрин обичам да *ям* вкусна и здравословна храна.“ и „Накрая ще наля портокалов сок в голяма чаша и *ще изпия* с наслада вкусната напитка.“, както и между *изцеждам* и *ще наля* в изреченията „Ето сега *изцеждам* портокали за любимия сок.“ и „Накрая *ще наля* портокалов сок в голяма чаша...“. Подобни резултати обаче вероятно са по-скоро недоглеждане или техническа грешка.

Последният тип задачи са най-трудни, тъй като участниците трябва да се съобразят с лексикалните, граматичните и морфосемантичните специфики на избраните целеви глаголи в рамките на една задача (използвани са глаголи с конкретни и абстрактни значения от всички семантични класове, т.е. когнитивни глаголи, глаголи за емоция, стативни глаголи, глаголи за движение и др.). Целта е изследване степента на познаване на употребите на глаголите в свързана реч (текст) с оглед на комплекс от семантични, селективни и граматични ограничения. Глаголите, които не отговарят на конкретната употреба в текста, са избрани на принципите: фонологичен конкурент на правилния глагол; глагол с несъвместима с контекста морфосинтактична реализация (не отговаря на изискванията за рефлексивност/ нереплексивност, преходност/ непреходност; конкуренция на личен и третиличен глагол); един глагол, който не отговаря на семантичните и селективните изисквания за употребата в контекста (не отговаря на значението на контекста, не се комбинира с конкретни думи). Задачата предполага избор, съобразен с наличните глаголни позиции в целия текст, и избор според метода на изключване.

При този тип задачи се наблюдава най-голяма разлика в отговорите на двете възрастови подгрупи 7 – 10 г. и 11 – 14 г. Това поражда някои въпроси, свързани както с принадлежността на изследваните глаголи към основната

лексика, така и със сложността на задачата и нейния формат – пъзел с позиции за запълване. В голяма част от отговорите се забелязва избор, водещ до правилност на конкретното изречение, но несъобразен с позициите в целия текст.

Най-голям брой разлики при избора на глагол спрямо изходния текст се наблюдават в изречението „Алиса се *умори* да седи без работа до сестра си на скамейката.“, който е заменен с *колебаеше* или *умили*; *скучаеше* и *мислеше* в изречението „Алиса *скучаеше* и си *мислеше* дали да набере един букет от маргаритки в тежката следобедна горещина.“ са заменени с комбинации от *доскучаваше* / *разреши*, *изненада* / *помисли*, *доскучаваше* / *мислеше*, *подскочи* / *помисли*, *помисли* / *реши*, *стори* / *помисли* и под.

Много честа е синонимната замяната на *говори* с *каза* в изречението „...когато чу как Заека си *говори* „О, божичко, божичко!“, като и при двата глагола субектно-обектното отношение е запазено чрез възвратната частица *си*.

Също честа е и смисловата замяната на глагола (във формата) *висяха с ъфтяха* в изречението „По напуканите стъбла на тъжните стари борове *висяха* черни мъхове.“, на *подскочи* със *завиваше* или *седи* в „През това време един Бял Заек със светлочервени очи подскочи край нея.“ В повечето случаи рефлексивността на глаголите не е отчетена и са отбелязани глаголи, които с основното си значение се употребяват в друг контекст. Такава е замяната на *свиха* с *клепнаха* в изречението „...от която неговите уши се *свиха* назад...“. Очевидно е, че възвратната частица *се* в последния случай не е взета под внимание, тъй като глаголът *клепвам* няма рефлексивен вариант, докато глаголът *свивам* има такъв със значение ‘намалявам размерите си, ставам по-малък на дължина, ширина или по обем’¹⁰.

Значително добро представяне, включително при изразяването на рефлексивност, се наблюдава при глаголите *надзърна* („Тя *надзърна* един-два пъти в книгата“), *набере* („...и да *набере* един букет от маргаритки...“), *се стори* („Това не се *стори* необикновено на Алиса“), *чу* („...и тя не се *изненада* дори когато чу как Заека...“), *се отърси*, *клекна*, *се ослушва*, *се свиха*, *изглеждаше* в изреченията „Рисът се *отърси*, *клекна* под бора и започна да се *ослушва*. Зениците му се *свиха*. Изглеждаше сънлив, отегчен, изпълнен с презрение към всичко“.

Резултатите при задачите от тип 5 показват, че е възможно респондентите да имат колебания и затруднения, свързани с усвояването на глаголни категории като възвратност, както и при обработката на контекстуална информация и интеграцията ѝ.

Колебания се наблюдават най-вече при глаголите за сетивни възприятия и абстрактните глаголни значения, особено при глаголите за време. Около 30% от участниците са оставили без отговор позиции, зададени за попълване, а общата успеваемост е под 10%.

Резултатите показват затруднения или вариантност при избора на многозначни глаголи, глаголи за възприятие и мисловна дейност като *мислеше, изглеждаше*, или глаголи с абстрактни значения – *измъкна, свиха, висяха*, както и глаголи с ниска честота на употреба като *зрачи, тъмнееха*, част от които са в периферията на списъка с основна лексика. Това вероятно се дължи както на семантичната близост на някои употреби на глаголите за комуникация и глаголите за мисловна дейност, така и на несъобразяването с граматичните изисквания на контекста.

Заложените семантични и причинно-следствени връзки между последователности от глаголи – *сучаеше и си мислеше дали да набере; чу как си говори; размисли, реши* и между съчетаемостта на конкретни глаголи с последващите ги предлози и съюзи са съобразени от малка част от респондентите – в рамките на 5% от вариантите, напълно съвпадащи с целевия текст.

Подобен е и изводът за въздействието на допълнителния критерий на трудност, заложен във формата на задачата. Всички глаголи за избор са предложени разбъркано под текста, което показва и нивото на съобразяване с информацията в контекста, като цяло. Макар в някои изречения да е възможен и друг избор (напр. *Алиса мислеше и си каза дали да посочи...*), в цялостния текст алтернативите не са приемливи и показват неразбиране, непълен прочит, липса или неспособност за комплексен анализ на текста или несъобразяване с условието на задачата.

Количествените резултати от този тип задачи са недостатъчни, голяма част от участниците не са попълнили или са попълнили частично позициите в текста. Това ни кара да преосмислим формата на такива задачи при провеждане на неконтролирани изследвания и да предположим, че степента им на трудност надвишава възрастта на изследваната група.

5. Заключение

В обобщение, резултатите от изследването показват, че респондентите, участвали в изследването, добре познават основните значения на глаголите, което може да се проследи по направения избор на глаголи според експлицитно зададените аргументи, съчетани с картинен стимул (задачи от тип 1 и 2); добри умения за групиране на подходящи глаголи по семантичен показател (задачи от тип 3); отлично познаване на употребите на глаголите в словосъчетания, фрази, изречения (задачи от тип 4). Резултатите от задачи от тип 5 дават възможност за някои наблюдения върху прилагане на селективните ограничения на глаголите, основани на комплекс от характеристики: граматични, семантични и морфосинтактични, които се проявяват в контекст (свързан текст от повече от едно изречение), но са недостатъчни за извеждане на количествени обобщения и са показателни за избраната форма и сложност при такъв тип неконтролирано изследване.

До голяма степен резултатите от проведения експеримент потвърждават хипотезата, че някои глаголи са в ядрото на основния речников запас, а други са в периферията. Изследването може да послужи в бъдеще като отправна точка за други подобни изследвания, за подбор на използваната лексика в учебниците за определени класове (възрастови групи), а практическата му разработка може да послужи включително за овладяване или затвърждаване на знанието за глаголните значения и обкръженията им при употреба.

Приложение 1

Задачи от първи тип

Условие на задачата: Избери подходящата дума от списъка под картинката, за да довършиш изречението.

Същност на задачата: асоциативна задача, насочена към проверка на това доколко респондентите разпознават основни конкретни значения на глаголи, като се проследи (по брой отговори) кой е избраният глагол в група от четири глагола, които могат да бъдат асоциативно свързани с определено изображение, като поне един от тях реферира към основното значение на действието, без допълнителни аспектилни свойства.

Глагол	Номер в Уърднет	7 – 10 г.	11 – 14 г.	Глагол	Номер в Уърднет	7 – 10 г.	11 – 14 г.
подслушвам	eng-30-02188848-v	4,80%	3,40%	догаря		9,80%	4,30%
чувам	eng-30-02169702-v	73,80%	79,30%	изгаря	eng-30-02762468-v	12,20%	14,40%
подочувам	eng-30-02189168-v	2,40%	0%	гори	eng-30-02762468-v	68,30%	68,30%
слушам	eng-30-02169891-v	19,00%	17,20%	пламти	eng-30-01829292-v	9,80%	12,90%
блясва	eng-30-00424691-v	2,40%	0%	чака	eng-30-02637938-v	24,40%	36%
свети	eng-30-02763740-v	73,20%	69%	изчаква	eng-30-02637938-v	37,80%	8%
осветява	eng-30-00312815-v	14,60%	27,60%	дебне	eng-30-01138204-v	17,80%	36%
светва	eng-30-00280930-v	9,80%	3,40%	очаква	eng-30-00720063-v	20%	20%
прекопавам		13,30%	6,30%	приседна	BUL-951442389	4,40%	7,70%
копая	eng-30-01309701-v	62,20%	71,90%	седна	eng-30-01984902-v	80%	61,50%
разривам	eng-30-01309701-v	8,90%	3,10%	клекна	eng-30-01545314-v	0%	3,80%
рина	eng-30-01312810-v	15,60%	18,80%	поседна	eng-30-01742556-v	15,60%	26,90%
се прегръщат	eng-30-01424456-v	82,90%	86,80%	подстриже	eng-30-00561090-v	53,60%	54,80%
се милват	eng-30-01226215-v	4,90%	2,30%	оформи	eng-30-00142191-v	17,90%	20,40%
се гушкат		9,80%	9,30%	подреже	eng-30-00561090-v	17,90%	16,10%
се притискат	eng-30-01447257-v	2,40%	1,60%	избърсне	eng-30-00037298-v	10,70%	8,60%
тича	eng-30-01926311-v	51,20%	49,60%	налях	eng-30-02070296-v	44,40%	44,60%
избяга	eng-30-02073233-v	2,30%	1,40%	сипах	eng-30-01181295-v	40,70%	45,70%
подтичва	eng-30-01901447-v	7%	4,30%	сложих	eng-30-01494310-v	7,40%	6,50%
бяга	eng-30-01926311-v	39,50%	44,70%	наточих	eng-30-00392860-v	7,40%	3,30%

Задачи от втори тип:

Условие на задачата: Кои от думите ще използваш, ако разказваш по картинката? Избери глаголите, които според теб са подходящи за дадената картинка. Може да посочиш най-много пет глагола и най-малко един.

Същност на задачата: асоциативна задача, насочена към проверка на това доколко респондентите знаят значението на повече глаголи. Включва десет глагола, от различни синонимни множества, като участниците могат да изберат до пет глагола, като три от глаголите са напълно неподходящи, а останалите са подходящи в една или друга степен.

Глагол	Номер в Уърднет	7 – 10 г.	11 – 14 г.	Глагол	Номер в Уърднет	7 – 10 г.	11 – 14 г.
<i>Учителят преподава / чертае / показва / посочва / пише.</i>				<i>Влакът идва / пристига / минава / преминава / приближава.</i>			
преподава	eng-30-00829107-v	18,90%	20,60%	идва	eng-30-02005948-v	17%	17,20%
чертае	eng-30-01582645-v	18,30%	18,60%	пристига	eng-30-02005948-v	20,10%	20,40%
показва	eng-30-00923793-v	19,50%	17,70%	минава	eng-30-02050132-v	18%	16,10%
посочва	eng-30-00923793-v	16,50%	16%	преминава	eng-30-02066939-v	16,50%	15,10%
пише	eng-30-00993014-v	15,20%	15,50%	приближава	eng-30-02053941-v	18,60%	20,40%
<i>Заекът скача / подскача / бяга / подрипва / изскача.</i>				<i>Корабът плава / плува / акостира / потегля / спира.</i>			
скача	eng-30-01963942-v	18,70%	18,80%	плава	eng-30-01904293-v	22,70%	20,30%
подскача	eng-30-01963942-v	20,35%	18,80%	плува	eng-30-01904293-v	8%	7,50%
бяга	eng-30-01926311-v	19,80%	22,40%	акостира	eng-30-01981436-v	12,50%	11,40%
подрипва	eng-30-01966861-v	9,35%	7,10%	потегля	eng-30-02014165-v	17%	18,30%
изскача	eng-30-02157519-v	11,50%	10,60%	спира	eng-30-00779061-v	9,10%	7,80%
<i>Човекът пее / свири / тананика / запява / приглася.</i>				<i>Ще помета / мета / чистя / смета / измета с метлата.</i>			
пее	eng-30-01729431-v	22,50%	20,90%	помета	eng-30-01393996-v	18,90%	19,40%
свири	eng-30-01725051-v	22,50%	20,90%	мета	eng-30-01393996-v	18,90%	18,40%
тананика	eng-30-01055829-v	12,40%	13,20%	чистя	eng-30-00035758-v	19,40%	20,40%
запява	BUL-1497403738	16,90%	19,20%	смета	eng-30-01393714-v	12,80%	10,20%
приглася	eng-30-01728613-v	9%	13,60%	измета	eng-30-01393996-v	21,10%	18,40%
<i>Самолетът излита / прелита / кръжи / пътува / лети.</i>				<i>С ножицата режа / разрязвам / изрязвам / отрязвам / нарязвам.</i>			
излита	eng-30-02014553-v	19,40%	21%	режа	eng-30-01552519-v	17,20%	19,50%
прелита	eng-30-01840092-v	16,90%	18,50%	разрязвам	eng-30-01556572-v	18,40%	16,20%
кръжи	eng-30-01943448-v	14,40%	10,90%	изрязвам	eng-30-01256157-v	20,90%	19,30%
пътува	eng-30-01843055-v	9,40%	6,70%	отрязвам	eng-30-01552519-v	17,20%	19,90%
лети	eng-30-01941093-v	20,60%	21%	нарязвам	eng-30-01255967-v	18,40%	16,40%
<i>Цветето цъфти / вехне / мирише / съхне / расте.</i>				<i>Сутрин ям / закусвам / похапвам / пия / хапвам.</i>			
цъфти	eng-30-00294245-v	21,40%	21,80%	ям	eng-30-01168468-v	17,40%	16%
вехне	eng-30-00421917-v	17,50%	16%	закусвам	eng-30-01185740-v	20,90%	21,90%
мирише	eng-30-02123672-v	16,90%	21,80%	похапвам	eng-30-01174742-v	15,10%	16%
съхне	eng-30-00389992-v	10,40%	8,40%	пия	eng-30-01170052-v	15,10%	15%
расте	eng-30-00231557-v	18,80%	20,20%	хапвам	eng-30-01172701-v	17,40%	16,70%

Задачи от трети тип

Условие на задачата: а) Избери тези глаголи, които според теб показват състояние на времето; б) Избери тези глаголи, които според теб се отнасят за действия, свързани с тялото на човека; в) Избери тези глаголи, които според теб са свързани с ядене и пиене.

Същност на задачата: има за цел да проследи, от една страна, разпознаването на глаголи с общи характеристики според абстрактно описание, поднесено в достъпен вид, и от друга – разпознаването на значенията на глаголите с оглед семантиката на техните аргументи.

Глагол	Номер в Уърднет	7 – 10 г.	11 – 14 г.	Глагол	Номер в Уърднет	7 – 10 г.	11 – 14 г.
вали	eng-30-02756821-v	22,40%	22,30%	пия	eng-30-01170052-v	20,20%	20,70%
духа	eng-30-02769241-v	22,40%	21,90%	гълтам	eng-30-01202068-v	19,20%	19,10%
грее	eng-30-02763740-v	19,70%	20,50%	хапвам	eng-30-01172701-v	19,20%	20,70%
ръси	eng-30-01376245-v	11,60%	8,70%	дъвча	eng-30-01201089-v	19,20%	21,10%
гърми	eng-30-02770535-v	21,80%	21,90%	гриза	eng-30-01174294-v	19,20%	17,10%
контузвам	eng-30-00069879-v	14,60%	16,80%				
отслабвам	eng-30-00045817-v	16%	18,90%				
дишам	eng-30-00001740-v	17,80%	20,00%				
поруменявам	eng-30-00103317-v	11,90%	9,50%				
лекувам	eng-30-00081725-v	10%	11,50%				

Благодарности и финансиране

Настоящият текст е резултат от изпълнението на научната програма на проект „Обогатяване на семантичната мрежа Уърднет с концептуални фреймове“, подкрепен от Фонд „Научни изследвания“ на Министерството на образованието и науката на Република България в рамките на „Конкурс за финансиране на фундаментални научни изследвания – 2020 г.“, Договор No КП-06-Н50/1 от 2020 г.

БЕЛЕЖКИ

1. Бихме искали да благодарим на проф. д-р Мила Вълчанова-Димитрова и проф. д-р Валентин Вълчанов от Норвежкия научно-технологичен университет в Трондхайм за безценните напътствия при изготвянето на типовете задачи.
2. Базата от данни с глаголни единици е съставена от д-р Ивелина Стоянова, сътрудник на Секцията по компютърна лингвистика, в рамките на дейност „Определяне на глаголните синонимни множества, част от основния речников запас“, която е част от изпълнението на проект „Обогатяване на семантичната мрежа Уърднет с концептуални фреймове“. Критериите, които се използват за създаване на базата и за избор на глаголи, част от т.нар. основна лексика, са съставени от проф. д-р Светла Коева. Базата съдържа 5074 глагола със съответните им значения (като част от синонимни множества), семантичен клас и междуезиков индекс, който ги свързва с Принстънския

уърднет, както и посочената по-горе информация. Част от базата е публикувана като ресурс със свободен лиценз Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC-BY-SA 4.0) и е достъпна от следния линк: <https://dcl.bas.bg/wp-content/uploads/2022/06/SelectedVerbs.pdf>.

При избора на глаголни синонимни множества от основната лексика за деца беше прието, че тези лексикални единици са част от лексиката на възрастните.

Изказваме благодарност на проф. д-р Светла Коева и д-р Ивелина Стоянова за предоставената възможност да използваме критериите и базата от глаголни единици, както и на д-р Светлозара Лесева и д-р Христина Кукова за бележките върху избора на глаголна лексика за деца.

3. Задачите от експеримента са достъпни онлайн на <http://ibl.bas.bg/igrasglagoli/>
4. <https://pixabay.com/bg/>
5. Приставката, която е използвана за визуализация и играта, е разработена и се поддържа от Мартин Ялъмов, сътрудник в Секцията по компютърна лингвистика.
6. Процентното съотношение на резултатите в двете възрастови групи е представено в Приложението към статията.
7. Процентът, който се използва при анализа на резултатите, е автоматично изчислен, като общият брой на отговорите за дадена задача се разглежда за цяло число, равно на 100%.
8. За улеснение, по-надолу процентният резултат за двете възрастови групи ще бъде изписван с наклонена черта (/), като първо ще бъде посочван резултатът за групата между 7 – 10 г., а след знака – за групата между 11 – 14 г.
9. Илюстративният материал е зает от множество от свободно достъпни картинки, използвани в предходни психолингвистични експерименти, изследвали лексикалната семантика при деца. (Duñabeitia et al. 2018)
10. <https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/%D1%81%D0%B2%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BC/>

ЛИТЕРАТУРА

- АНДОНОВА, Е., 2021. *ВЕРБА: Адаптация за български език на въпросници за комуникативно развитие*. София: БАН Проф. Марин Дринов. ISSN 2683-118X (print), ISSN 2683-1198 (online).
- БОЯДЖИЕВ, Т., 2002. *Българска лексикология*. София: Анубис. ISBN 954-426-535-X.
- ГЕОРГИЕВ, В. & ДУРИДАНОВ, И., 1959. *Езикознание*. София: Наука и изкуство.
- ТОДОРОВА, Е., 2005. *Реализация на морфологичната езикова способност за изразяване на множествено число на*

- съществителните имена при деца с дислексия. Автореферат на дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“. София.
- ТОДОРОВА, М.; ДИМИТРОВА, Ц. & СТЕФАНОВА, В., 2021. Изследване на основна глаголна лексика в български при ученици в начален етап на обучение чрез онлайн игри. *Педагогика*, Т. 94, бр. 7, с. 896 – 913. doi.org/10.53656/ped2022-7.06.
- ФУЧЕДЖИЕВА, К., 2020. Семантичен развой при глаголи за движение. Наблюдение върху материал от Българския етимологичен речник. В: МИЧЕВА, В.; БЛАГОЕВА, Д.; ВИТАНОВА, М.; ЦИБРАНСКА, М.; КОЛКОВСКА, С. & АЛЕКСАНДРОВА, Т. (ред.) *Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“*, с. 38 – 42, София: Издателство на БАН Проф. Марин Дринов. ISSN 2683-118X (print), ISSN 2683-1198 (online).
- BRYLSBAERT, M. & BIEMILLER, A., 1917. Test-based age-of-acquisition norms for 44 thousand English word meanings. *Behavior Research Method*, vol. 49, no. 4, pp. 1520 – 1523. Available from: doi.org/10.3758/s13428-016-0811-4.
- DEREWIANKA, B. M., 2011. *A New Grammar Companion for Teachers*. Sydney: Primary English Teaching Association Australia (PETAA). ISBN 978-1-925132-69-4.
- DUÑABEITIA, J. A., et al., 2018. MultiPic. A standardized set of 750 drawings with norms for six European languages. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*. vol. 71, no. 4, pp. 808 – 816. Available from: doi.org/10.1080/17470218.2017.1310261.
- KOEVA, S., 2010. Bulgarian wordnet - current state, applications and prospects. *Bulgarian-American Dialogues*. Sofia: Prof. M. Drinov Academic Publishing House, pp. 120 – 132. ISBN 978-954-322-383-1.
- KOEVA, S.; STOYANOVA, I.; LESEVA, S.; DIMITROVA, T.; DEKOVA, R. & TARPOMANOVA, E., 2012. The Bulgarian National Corpus: Theory and Practice in Corpus Design. *Journal of Language Modelling*, no. 1, pp. 65 – 110. Available from: https://doi.org/10.15398/jlm.v0i1.33
- MILLER, G. A., 1995. WordNet: a lexical database for English. *Communications of the ACM* 38, 11 (Nov. 1995), pp. 39 – 41. Available from: https://doi.org/10.1145/219717.219748.
- SWADESH, M., 2006. *The Origin and Diversification of Language*. Routledge – Publisher. pp. 372. ISBN 9780202308418.

Acknowledgments & Funding

This paper is carried out as part of the scientific programme under the project Enriching the Semantic Network Wordnet with Conceptual Frames funded by the Bulgarian National Science Fund (Grant Agreement No. KP-06-N50/1 of 2020).

REFERENCES

- ANDONOVA, E., 2021. VERBA: Adaptatsia za balgarski ezik na vaproisniti si za komunikativno razvitie. V: *Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferentsia na Instituta za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“*, pp. 218 – 225, Sofia: BAN Prof. Marin Drinov. ISSN 2683-118H (print), ISSN 2683-1198 (online).
- BOYADZHIEV, T., 2002. *Balgarska leksikologia*. Sofia: Anubis [in Bulgarian]. ISBN 954-426-535-X.
- BRYSBART, M. & BIEMILLER, A., 1917. Test-based age-of-acquisition norms for 44 thousand English word meanings. *Behavior Research Method*, vol. 49, no. 4, pp. 1520 – 1523. Available from: doi.org/10.3758/s13428-016-0811-4.
- DEREWIANKA, B. M., 2011. *A New Grammar Companion for Teachers*. Sydney: Primary English Teaching Association Australia (PETAA). pp. 172. ISBN 978-1-925132-69-4.
- DUÑABEITIA, J. A., et al., 2018. MultiPic. A standardized set of 750 drawings with norms for six European languages. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*. vol. 71, no. 4, pp. 808 – 816. Available from: doi.org/10.1080/17470218.2017.1310261.
- FUCHEDZHIEVA, K., 2020. Semantichen razvoy pri glagoli za dvizhenie. Nablyudenie varhu material ot „Balgarskia etimologichen rechnik“. V: MICHEVA, V.; BLAGOEVA, D.; VITANOVA, M.; TSIBRANSKA, M.; KOLKOVSKA, S. & ALEKSANDROVA, T. (red.) *Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferentsia na Instituta za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“*, pp. 38 – 42. Sofia: Izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“. ISSN 2683-118X (print), ISSN 2683-1198 (online).
- GEORGIEV, V. & DURIDANOV, I., 1959. *Ezikoznanie*. Sofia: Nauka i izkustvo [in Bulgarian].
- KOEVA, S., 2010. Bulgarian wordnet - current state, applications and prospects. *Bulgarian-American Dialogues*. Sofia: Prof. M. Drinov Academic Publishing House. 2010, pp. 120 – 132. ISBN 978-954-322-383-1.
- KOEVA, S.; STOYANOVA, I.; LESEVA, S.; DIMITROVA, T.; DEKOVA, R. & TARPOMANOVA, E., 2012. The Bulgarian National Corpus: Theory and Practice in Corpus Design. *Journal of Language Modelling*, no. 1, pp. 65 – 110. Available from: <https://doi.org/10.15398/jlm.v0i1.33>.

- MILLER, G. A., 1995. WordNet: a lexical database for English. *Communications of the ACM* vol. 38, no. 11 (Nov. 1995), pp. 39 – 41. Available from: <https://doi.org/10.1145/219717.219748>.
- SWADESH, M., 2006. *The Origin and Diversification of Language*. Routledge Publisher. ISBN 9780202308418.
- TODOROVA, E., 2005. *Realizatsia na morfologichnata ezikova sposobnost za izrazyavane na mnozhestveno chislo na sashtestvitelnite imena pri detsa s disleksia*. Avtoreferat na disertatsia za prisazhdane na nauchnata i obrazovatelna stepen „doktor“. Sofia.
- TODOROVA, M.; DIMITROVA, T. & STEFANOVA, V., 2021. Izsledvane na osnovna glagolna leksika v balgarski pri uchenitsi v nachalen etap na obuchenie chrez onlayn igri. *Pedagogika-Pedagogy*, vol. 94, no. 7, pp. 896 – 913. Available from: doi.org/10.53656/ped2022-7.06.

RESULTS OF AN INVESTIGATION OF VERB SEMANTICS IN CHILDREN THROUGH ONLINE LANGUAGE TASKS

Abstract. The article presents the results of a study of the Bulgarian basic vocabulary of students in primary and preschool education. The observation of the acquisition of basic verbal vocabulary of children, planned in the previous stage of the work, was carried out on the results of online language tasks performed in two stages in 2022 and 2023. The percentage results of the respondents' selection of concrete verbs during the experiment are presented in the form of an appendix to the article. The analysis and conclusions on the performance of the task types show the degree of understanding of the meaning of selected groups of verbs and the students' skills for combining verbs with groups of arguments.

Keywords: Bulgarian language; primary stage of education; pre-school stage of education; verbs; basic vocabulary; semantics; lexicology; grammar

Dr. Valentina Stefanova, Assist. Prof.

ORCID iD: 0000-0003-3334-2050

Dr. Maria Todorova, Assist. Prof.

ORCID iD: 0000-0001-5866-7180

Dr. Tsvetana Dimitrova, Assoc. Prof.

ORCID iD: 0000-0002-8972-435X

Institute of Bulgarian Language “Prof. Lubomir Andreychin”

Bulgarian Academy of Sciences

Sofia, Bulgaria

E-mail: valentina@dcl.bas.bg

maria@dcl.bas.bg

cvetana@dcl.bas.bg